

Egyezmény a fogyatékossgal élő személyek jogairól

Terjesztés: Általános
2018. április 26.

Eredeti nyelv: angol

A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága

6. számú általános észrevétel (2018) az egyenlőségről és a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról *

I. Bevezetés

1. Ezen általános észrevétel célja a részes államoknak a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 5. cikkében a hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlőség tekintetében meghatározott kötelezettségeinek egyértelművé tétele.
2. A Bizottságot aggasztja, hogy a részes államok jogszabályai és szakpolitikái a fogyatékossgal továbbra is jótékonyági és/vagy orvosi modellek révén közelítik meg, habár a szóban forgó modellek nem összeegyeztethetők az egyezménnyel. Az említett paradigmák további alkalmazása azt jelenti, hogy nem ismerik el a fogyatékossgal élő személyeket teljes jogú jogalanyként és jogosultként. A Bizottság emellett megállapítja, hogy a részes államok által a fogyatékossgal szemben a hozzáállás miatt felmerülő akadályok leküzdésére tett erőfeszítések elégtelenek. Erre példaként a fogyatékossgal élő személyekkel mint a társadalomra nehezedő teherrel kapcsolatosan szünni nem akaró megalázó sztereotípiákat, illetve a stigmatizálást és a velük szembeni előítéleteket lehet említeni. Az erre való reagálás során elengedhetetlen, hogy a fogyatékossgal élő személyek a képviselői szervezeteik útján központi szerepet játsszanak a jogi és a szakpolitikai reformok kidolgozásában.
3. A hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló jogszabályok és emberi jogi keretek bővítésének eredményeként a fogyatékossgal élő személyek jogainak védelme sok részes államban megerősödött. Ugyanakkor a jogszabályok és a szabályozási keretek gyakran továbbra sem tökéletesek, nem teljesek vagy nem hatékonyak, illetve a fogyatékossgal emberi jogi modelljének nem megfelelő értelmezését tükrözik. Számos nemzeti jogszabály és szakpolitika állandósítja a fogyatékossgal élő személyek kirekesztését és elszigetelését, valamint a velük szemben tanúsított hátrányos megkülönböztetést és erőszakot. A szóban forgó jogszabályok és szakpolitikák gyakran nem ismerik el a többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetést vagy a kapcsolaton alapuló hátrányos megkülönböztetést; nem ismerik el, hogy az észszerű alkalmazkodás megtagadása hátrányos megkülönböztetésnek minősül; továbbá nincsenek eredményes mechanizmusai a jogorvoslat és a kártérítés tekintetében. Az ilyen jogszabályokat és szakpolitikákat általában nem tekintik fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetésnek, mivel azzal indokolják ezeket, hogy a fogyatékossgal élő személyek védelmét vagy ellátását szolgálják, illetve, hogy az ilyen személyek mindenek felett álló érdekét képviselik.

* Elfogadva a Bizottság által annak tizenkilencedik ülésén (2018. február 14–március 9.).

II. A fogyatékossgal élő személyek egyenlősége és a hátrányos megkülönböztetés tilalma a nemzetközi jogban

4. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma az emberi jogok nemzetközi jogának legalapvetőbb elvei és jogai között szerepel. Mivel összefüggenek az emberi méltósággal, valamennyi emberi jog sarokkövét jelentik. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. és 2. cikke kijelenti, hogy a méltóságát és a jogait tekintve mindenki egyenlő, továbbá – alapjainak nem kimerítő felsorolásával – elítéli a hátrányos megkülönböztetést.

5. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma valamennyi emberi jogi egyezmény lényege. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya tiltja a hátrányos megkülönböztetést az alapjai nem lezárt felsorolásával; az egyezmény 5. cikke erre vezethető vissza. Az ENSZ valamennyi tematikus emberi jogi egyezményének¹ az a célja, hogy megteremtse az egyenlőséget, és felszámolja a hátrányos megkülönböztetést, továbbá rendelkezéseket tartalmaz az egyenlőségről és a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény figyelembe vette a további egyezmények tapasztalatait, az egyenlőségre és a hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elvei pedig az ENSZ hagyományának és megközelítésének alakulását tükrözik.

6. A „méltóság” kifejezés az egyezményben gyakrabban jelenik meg, mint az ENSZ bármely egyéb emberi jogi egyezményében. A preambulumban is szerepel, amelyben a részes államok az Egyesült Nemzetek Alapokmányára és az abban meghirdetett elvekre hivatkoznak, amelyek szerint az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése a szabadság, az igazságosság és a világbéke alapja.

7. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma az egyezmény lényege, és annak érdemi cikkei mindvégig utalnak ezekre, ismételten a „másokkal azonos alapon” kifejezést használva, ami az egyezményben biztosított minden anyagi jogot a hátrányos megkülönböztetés tilalma elvéhez köt. A személy méltóságát, tisztességét és egyenlőségét megtagadják a ténylegesen vagy észlelt módon fogyatékossgal rendelkező személyektől. Hátrányos megkülönböztetésre mindig is sor került és továbbra is sor kerül, akár olyan brutális formában is, mint amilyen a beleegyezés nélküli és/vagy kényszerített sterilizáció, illetve az orvosi vagy hormonális alapú beavatkozások (pl. lobotómia vagy Ashley-kezelés), a kényszerített gyógyszeres kezelés és a kényszerített elektrosokk, a szabadságelvonás, az „eutanáziának” nevezett szisztematikus gyilkosság, a kényszerített abortusz, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés megtagadása, valamint a testrészek megcsonkítása és az azokkal való kereskedelem, különösen albínó személyek esetében.

III. A fogyatékossgal élő személyek emberi jogi modellje és a befogadó egyenlőség

8. A fogyatékossgal élő személyek egyéni vagy orvosi modelljei megakadályozzák, hogy a fogyatékossgal élő személyek esetében az egyenlőség elvét lehessen alkalmazni. A fogyatékossgal élő személyek orvosi modelljében a fogyatékossgal élő személyeket nem ismerik el jogosultként, hanem „csak” a fogyatékossgaikat ismerik el. E modellek szerint a fogyatékossgal élő személyekkel szembeni megkülönböztető vagy eltérő bánásmódot és az ilyen személyek kirekesztését tekintik a normának, és ezt legitimizálja a fogyatékossgal élő személyeket orvosi cselekvésképtelennek tekintő megközelítése. A fogyatékossgal kapcsolatos legkorábbi nemzetközi jogszabályok és

¹ A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény; a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény; a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezmény; a gyermek jogairól szóló egyezmény; a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezmény; valamint a minden egyének az erőszakos eltüntetéssel szembeni védelméről szóló nemzetközi egyezmény.

szakpolitikák meghatározásához egyéni vagy orvosi modelleket használtak, még az egyenlőség fogalmának a fogyatékoság összefüggésére való alkalmazására tett legelső kísérletek után is. A fogyatékosággal élő személyekkel kapcsolatban egyenlőségre és a hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó első emberi jogi okmány a szellemi fogyatékos személyek jogairól szóló nyilatkozat (1971) és a fogyatékos személyek jogairól szóló nyilatkozat (1975) volt. Bár ezek a puha joghoz tartozó emberi jogi okmányok utat nyitottak a fogyatékoság egyenlőségen alapuló megközelítése felé, továbbra is a fogyatékoság orvosi modelljén alapultak, mivel a fogyatékoságot a jogkorlátozás vagy a jogok megtagadása legitim alapjának tekintették. A jogok mostanra már nem megfelelőnek vagy elavultnak tekintett nyelvezetet alkalmaztak. 1993-ban újabb lépést jelentett a fogyatékosággal élő személyek esélyegyenlőségének megvalósítására vonatkozó alapvető szabályok elfogadása, amelyek az „esélyegyenlőséget” a fogyatékoságra vonatkozó szakpolitika és jogszabályok alapvető koncepciójának nyilvánították.

9. A fogyatékoság emberi jogi modellje elismeri, hogy a fogyatékoság társadalmilag alkotott fogalom, az egyes fogyatékoságokat pedig nem szabad az emberi jogok megtagadása vagy korlátozása legitim alapjának tekinteni. Elismeri, hogy a fogyatékoság az identitás számos rétegének egyike. Ezért a fogyatékoságra vonatkozó jogszabályoknak és szakpolitikáknak figyelembe kell venniük a fogyatékosággal élő személyek sokféleségét. Elismeri továbbá, hogy az emberi jogok egymástól függenek, egymással összefüggenek, és elválaszthatatlanok egymástól.

10. Az esélyek egyenlővé tétele, mint az egyezmény 3. cikkében megfogalmazott általános elv, jelentős fejlődést tükröz a formális egyenlőségmodell felől az érdemi egyenlőségmodell felé. A formális egyenlőség a közvetlen hátrányos megkülönböztetés ellen úgy kíván küzdeni, hogy a hasonló helyzetben lévő személyeket hasonló módon kezeli. Segíthet a negatív sztereotípiák és előítéletek elleni küzdelemben, ám nem kínálhat megoldásokat „a különbözőség dilemmájára”, mivel nem veszi figyelembe és nem kezeli az emberi lények közötti különbségeket. Az érdemi egyenlőség ezzel szemben szintén a strukturális és a közvetett hátrányos megkülönböztetést kívánja kezelni, és figyelembe veszi a hatalmi viszonyokat. Elismeri, hogy „a különbözőség dilemmája” azzal jár, hogy az egyenlőség megvalósítása érdekében az emberi lények közötti különbségeket egyaránt figyelmen kívül hagyják és elismerik.

11. A befogadó egyenlőség az egyezmény egészében végigvitt új egyenlőségmodell. Az egyenlőség érdemi modelljét tartalmazza, és az egyenlőség tartalmát a következő módon terjeszti és dolgozza ki: (a) a társadalmi-gazdasági hátrányok kezelése céljából egy tisztességes újraelosztó dimenzió; (b) egy elismerési dimenzió a stigmatizálás, a sztereotipizálás, az előítéletek és az erőszak elleni küzdelem céljából, valamint az emberi lények méltóságának és interszekcionalitásuknak elismerése érdekében; (c) egy részvételi dimenzió az emberek mint társadalmi csoportokhoz tartozó személyek társadalmi mivoltának megerősítésére, továbbá az emberiség teljes elismerése a társadalomba való befogadás útján; valamint (d) egy alkalmazkodási dimenzió, teret engedve a különbözőség számára az emberi méltóságra hivatkozva. Az egyezmény alapja a befogadó egyenlőség

IV. A hátrányos megkülönböztetéstilalma és az egyenlőség jogi jellege

12. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstilalma elveket és jogokat jelentenek. Az egyezmény ezekre a 3. cikkben elvekként, az 5. cikkben pedig jogokként hivatkozik. Az egyezményben foglalt minden egyéb elv és jog tekintetében értelmezési eszközök is. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstilalma elvei/jogai az egyezmény által garantált nemzetközi védelem sarokkövét képezik. Az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés kezelése haladéktalanul végrehajtandó, horizontális kötelezettségek. Ezek nem valósíthatók meg fokozatosan.

13. Az egyezmény 5. cikke a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 26. cikkéhez önmagában is hasonló, más rendelkezésektől független, autonóm jogot biztosít. Az állami hatóságok által szabályozott és védett valamennyi

területen tiltja a jog szerinti és a tényleges hátrányos megkülönböztetést. A 4. cikk (1) bekezdésének e) pontjával összefüggésben az is nyilvánvaló, hogy mindez a magánszektorra is vonatkozik.

V. Normatív tartalom

A. Az 5. cikk (1) bekezdése a törvény előtti és törvény szerinti egyenlőségről

14. Több nemzetközi emberi jogi egyezményben is szerepel a „törvény előtt egyenlő” kifejezés, amely azt jelenti, hogy a személyek egyenlő bánásmódra jogosultak a törvény értelmében és a törvény alkalmazásában, vagyis a jog szerint. E jog teljes körű érvényesítése érdekében az igazságszolgáltatási és a bűnüldözési tisztviselők az igazságszolgáltatás során nem különböztethetik meg hátrányosan a fogyatékossgal élő személyeket. Az egyezmény egyedülálló módon hivatkozik „a törvény szerinti egyenlőségre” [a kifejezés fordítása a kihirdetett magyar szövegből kimaradt]. Ez a jogviszonyok létesítésének lehetőségére utal. Míg a törvény előtti egyenlőség a törvény által biztosított védelem jogát jelenti, a törvény szerinti egyenlőség a jog személyes javunkra való felhasználására vonatkozik. A fogyatékossgal élő személyeknek joga van a tényleges védelemhez és az aktív jogalkalmazáshoz. A jog önmagában garantálja egy adott joghatóságon belül minden személy érdemi egyenlőségét. Ilyen módon annak elismerése, hogy minden fogyatékossgal élő személy a törvény szerint egyenlő, azt jelenti, hogy nem lehetnek olyan törvények, amelyek lehetővé teszik a fogyatékossgal élő személyek jogainak konkrét megtagadását, korlátozását vagy csökkentését, és hogy a fogyatékossgat minden jogszabályban és szakpolitikában általánosan érvényesíteni kell.

15. A „törvény előtt egyenlő” és a „törvény szerint egyenlő” kifejezések fenti értelmezése összhangban van az egyezmény 4. cikke (1) bekezdésének b) és c) pontjával, amelyek szerint a részes államoknak gondoskodnia kell arról, hogy az állami hatóságok és intézmények az egyezménnyel összhangban járjanak el; hogy a fogyatékossgal élő személyekkel szemben hátrányos megkülönböztetést megvalósító, hatályos törvényeket, rendeleteket, szokásokat és gyakorlatokat módosítsák vagy helyezték hatályon kívül; valamint, hogy a fogyatékossgal élő személyek jogainak védelmét és előmozdítását minden szakpolitikában és programban vegyék figyelembe.

B. Az 5. cikk (1) bekezdése a törvények által nyújtott egyenlő védelemről és kedvezményről

16. „A törvények által nyújtott egyenlő védelem” és „a törvények által nyújtott egyenlő kedvezmény” magában foglalja az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstilalma egymáshoz kapcsolódó, ám különálló fogalmát. „A törvények által nyújtott egyenlő védelem” kifejezés jól ismert a nemzetközi emberi jogi egyezményekre vonatkozó jogban és abból a célból használják, hogy a nemzeti jogalkotás tartózkodjon a fogyatékossgal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés fenntartásától vagy kialakításától a jogszabályok és szakpolitikák megalkotása során. Az 5. cikket az egyezmény 1., 3. és 4. cikkével összefüggésben vizsgálva nyilvánvaló, hogy annak megkönnyítéséhez, hogy a fogyatékossgal élő személyek a jogszabály által garantált jogokat egyenlő alapon érvényesíthessék, a részes államoknak aktívan fel kell lépnie. Gyakran van szükség akadálymentesítésre, észszerű alkalmazkodásra és egyedi támogatásokra. Ahhoz, hogy valamennyi fogyatékossgal élő személy esélyegyenlősége biztosítható legyen, „a törvények által nyújtott egyenlő kedvezmény” kifejezést használja az egyezmény, vagyis a részes államoknak fel kell számolnia a törvény által nyújtott védelemhez mindenki által történő hozzáférés, valamint a jogok érvényesítése érdekében a törvényhez és az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés akadályait.

C. Az 5. cikk (2) bekezdése a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról és az egyenlő és hatékony jogi védelemről

17. Az 5. cikk (2) bekezdése az arra vonatkozó jogi követelményről szól, hogy a fogyatékossgal élő személyek és hozzátartozóik számára egyenlő jogokat kell biztosítani. A fogyatékossgal alapján történő valamennyi hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó kötelezettségek a fogyatékossgal élő személyekre és a hozzátartozóikra, pl. a fogyatékossgal élő gyermekek szüleire is vonatkoznak. A fogyatékossgal élő személyek számára a fogyatékossgal alapján történő bármilyen hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelem garantálására vonatkozó kötelezettség széles körű és aktív védelmi feladatokat ró a részes államokra. A 2. cikk a „fogyatékossgal alapján történő hátrányos megkülönböztetés”-t úgy határozza meg, hogy az „a fogyatékossgalon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbítása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen. Ez a hátrányos megkülönböztetés minden formáját magában foglalja, egyebek között az ésszerű alkalmazkodás megtagadását.” A szóban forgó fogalom meghatározás a nemzetközi emberi jogi egyezményekben, pl. a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény 1. cikkében, valamint a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény 1. cikkében foglalt, a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó jogi fogalom meghatározásokon alapul. Két szempontból is meghaladja az említett fogalom meghatározásokat: elsősorban azért, mert a fogyatékossgalon alapuló hátrányos megkülönböztetés egyik formájának tekinti „az ésszerű alkalmazkodás megtagadását”, másodsorban pedig azért, mert új elem benne a „másokkal azonos alapon” kifejezés. A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény 1. és 3. cikkében hasonló, bár korlátozottabb kifejezést tartalmaz: „a férfiak és a nők közötti egyenlőség alapján”. A „másokkal azonos alapon” kifejezés nem csupán a fogyatékossgalon alapuló hátrányos megkülönböztetés fogalom meghatározására korlátozódik, hanem a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény egészét áthatja. Egyrészt azt jelenti, hogy a fogyatékossgal élő személyek nem kapnak több vagy kevesebb jogot vagy kedvezményt, mint általában a népesség. Másfelől pedig előírja, hogy a részes államoknak konkrét egyedi intézkedéseket kell hoznia a fogyatékossgal élő személyek tényleges egyenlősége érdekében annak biztosítása céljából, hogy azok valóban minden emberi joggal és alapvető szabadsággal élhessenek.

18. A „bármilyen hátrányos megkülönböztetés” tilalmára vonatkozó kötelezettség a hátrányos megkülönböztetés minden formájára kiterjed. A nemzetközi emberi jogi gyakorlat a hátrányos megkülönböztetés négy fő formáját határozza meg, amelyek külön-külön vagy egyidejűleg is megvalósulhatnak:

(a) „Közvetlen hátrányos megkülönböztetés” akkor történik, amikor ugyanolyan helyzetben fogyatékossgal élő személyeket másoknál kedvezőtlenebb módon kezelnek az eltérő személyi helyzetre hivatkozva, valamilyen tiltott alaphoz kapcsolódó ok miatt. A közvetlen hátrányos megkülönböztetés körébe tartoznak az olyan tiltott indokokon alapuló hátrányos cselekmények vagy mulasztások, ahol nincs hasonló összehasonlítható helyzet.² A hátrányos megkülönböztetést megvalósító fél motivációja vagy szándéka nem releváns a hátrányos megkülönböztetés megvalósulásának meghatározása szempontjából. Például egy olyan állami iskola, amely nem hajlandó felvenni egy fogyatékos gyermeket, hogy ne kelljen változtatnia az iskolai programjain, ezt kizárólag a gyermek fogyatékossga miatt teszi, és ez a közvetlen hátrányos megkülönböztetés példája;

(b) A „közvetett hátrányos megkülönböztetés”³ azt jelenti, hogy a jogszabályok, a szakpolitikák vagy a gyakorlatok a felszínen semlegesnek látszanak, ám egy fogyatékossgal élő személyre aránytalanul kedvező hatást gyakorolnak. Ez akkor valósul

² Lásd: Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Bizottság, 20. számú általános észrevétel (2009) a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról a gazdasági, szociális és kulturális jogok terén, 10. bekezdés.

³ Uo.

meg, amikor egy akadálymentesnek látszó lehetőség a valóságban kizár bizonyos személyeket, mivel nincsenek olyan helyzetben, hogy a lehetőséget kihasználják. Például, ha egy iskola nem bocsát rendelkezésre könyveket könnyen olvasható formában, akkor közvetett módon hátrányos megkülönböztetést valósít meg a szellemi fogyatékosággal élő személyekkel szemben, akik bár technikailag járhatnak az iskolába, gyakorlatilag egy másikat kell látogatniuk. Ehhez hasonlóan, ha egy mozgáskorlátozott jelöltet egy lift nélküli épület második emeleti irodájába hívnak állásinterjúra, akkor ez őt egyenlőtlen helyzetbe hozza, bár lehetőséget kapott arra, hogy részt vegyen az interjún;

(c) „Az észszerű alkalmazkodás megtagadása” az egyezmény 2. cikke szerint akkor minősül hátrányos megkülönböztetésnek, ha megtagadják a szükséges és megfelelő módosításokat és kiigazításokat (amelyek nem jelentenek „aránytalan és indokolatlan terhet”), amelyek egy emberi jog vagy alapvető szabadság egyenlő élvezetének vagy gyakorlásának a biztosításához szükségesek. Az észszerű alkalmazkodás megtagadásának példája, ha nem fogadják a kísérő személyt vagy ha megtagadják, hogy más módon alkalmazkodjanak egy fogyatékosággal élő személyhez;

(d) A „zaklatás” a hátrányos megkülönböztetés olyan formája, amikor a fogyatékoság vagy más tiltott indok miatt nem kívánatos magatartásra kerül sor azzal a szándékkal vagy eredménnyel, hogy egy személy méltóságát megsértik, valamint megfélemlítő, ellenséges, lealacsonyító, megalázó vagy támadó környezetet teremtenek. Ez olyan intézkedéseken vagy szavakon keresztül valósulhat meg, amelyek eredményeként tartóssá válik a fogyatékosággal élő személyek megkülönböztetése és elnyomása. Különös figyelmet érdemelnek a szegregált helyeken, például bentlakó intézményekben, speciális iskolákban vagy pszichiátrián lakó fogyatékosággal élő személyek, mivel ezeken a helyeken a szóban forgó hátrányos megkülönböztetés előfordulása valószínűbb, a jellegéből adódóan pedig láthatatlan, ezért nem valószínű a szankcionálása. A „megfélemlítés” és online formája, az internetes durvaság és az internetes gyűlölet, szintén a gyűlölet-bűncselekmények különösen erőszakos és káros formái. További példák is vannak a (fogyatékoságon alapuló) erőszakra annak minden megjelenési formájában, ideértve a nemi erőszakot, a visszaélést és a kizsákmányolást, a gyűlölet-bűncselekményt és a verést.

19. A hátrányos megkülönböztetés alapulhat egyetlen sajátosságon, például a fogyatékoságon vagy a nemen, vagy pedig több és/vagy interszekcionális jellemzőn. „Interszekcionális hátrányos megkülönböztetés” akkor fordul elő, amikor egy fogyatékosággal élő vagy ahhoz kapcsolódó személy bármilyen formájú megkülönböztetést szenved el fogyatékoság és ezzel együtt a bőrszín, nem, nyelv, vallás, etnikai, nemi vagy más helyzet alapján. Interszekcionális hátrányos megkülönböztetés közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetésként, az észszerű alkalmazkodás megtagadásaként vagy zaklatásként is jelentkezhet. Például: bár az általános egészséggel kapcsolatos információhoz való hozzáférés nem akadálymentes formátum miatti megtagadása a fogyatékoság alapján minden személyt érint, az, ha egy vak nőtől megtagadják a családtervezési szolgáltatáshoz való hozzáférést, a neme és fogyatékosága interszekcionális alapján korlátozza a jogait. Sok esetben nehéz ezeket az alapokat szétválasztani. A részes államoknak foglalkozniuk kell a fogyatékosággal élő személyekkel szembeni többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetéssel. A „többszörös hátrányos megkülönböztetés” a Bizottság szerint olyan helyzet, amikor egy személy két vagy több alapon tapasztal hátrányos megkülönböztetést, olyan értelemben, hogy a megkülönböztetés összeadódik vagy súlyosbodik. Az interszekcionális hátrányos megkülönböztetés olyan helyzet, amikor több alap egyidejűleg van jelen és elválaszthatatlan interakcióba lép egymással, és ezáltal az érintett személyeket a hátrány és a hátrányos megkülönböztetés egyedi típusainak teszik ki.⁴

20. A „fogyatékoság alapján történő” hátrányos megkülönböztetés irányulhat olyan személyek ellen, akik jelenleg fogyatékosággal rendelkeznek, akik a múltban fogyatékosággal rendelkeztek, akik a jövőben hajlamosak fogyatékoságra, akikről feltételezik a fogyatékoságot, valamint a fogyatékosággal élő személy hozzátartozói ellen is. Az utóbbi a „kapcsolaton alapuló hátrányos megkülönböztetés”. Az 4. cikk tág

⁴ Lásd: a Fogyatékosággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 3. számú általános észrevétel (2016) a fogyatékosággal élő nőkről és lányokról, 4. bekezdés, c) pont és 16. bekezdés.

alkalmazási körének indoka az, hogy a hátrányos megkülönböztetés minden helyzetét és/vagy a fogyatékosághoz kapcsolódó valamennyi hátrányos megkülönböztetést megvalósító magatartást fel kívánja számolni és ezek ellen küzdeni kíván.

21. A „bárminemű hátrányos megkülönböztetéssel” szembeni védelem azt jelenti, hogy figyelembe kell venni a hátrányos megkülönböztetés valamennyi lehetséges alapját és ezek interszekcióit. Lehetséges alapok többek között a következők: fogyatékoság; egészségi állapot; betegségre való genetikai vagy más hajlam; faj; bőrszín; származás; nem; terhesség és anyaság/apaság; polgári, családi vagy munkahelyi helyzet; nemi önkifejezés; nem; nyelv; vallás; politikai vagy más meggyőződés; nemzeti, etnikai, bennszülött vagy társadalmi származás; migráns, menekült vagy menedékkérő jogállás; nemzeti kisebbséghez tartozás; gazdasági vagy vagyoni helyzet; születés; valamint életkor, vagy a szóban forgó alapok vagy sajátosságok kombinációja vagy a szóban forgó alapokhoz kapcsolt jellemző.

22. A „hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelem” azt jelenti, hogy a részes államok aktívan kötelesek megvédeni a fogyatékosággal élő személyeket a hátrányos megkülönböztetés szemben, és kötelesek konkrét és átfogó jogszabályokat alkotni a hátrányos megkülönböztetés ellen. A fogyatékosággal élő személyekkel szembeni, fogyatékoságon alapuló és más hátrányos megkülönböztetésen alapuló kifejezett jogi tilalomhozmellett biztosítani kell a megfelelő és hatékony jogorvoslatokat és szankciókat az interszekcionális hátrányos megkülönböztetés vonatkozásában a polgári, a közigazgatási és a büntetőeljárásokban. Amennyiben a hátrányos megkülönböztetés rendszerszintű, kártérítés fizetése egy egyén számára önmagában nem tudja érdemben módosítani a hozzáállást. Ilyen esetekben a részes államoknak a jogszabályaikban „előretétként, nem anyagi jogorvoslatokat” kell végrehajtania, vagyis a részes állam további hathatós védelmet kell nyújtania a magánfelek és magánszervezetek által tanúsított hátrányos megkülönböztetéssel szemben.

D. Az 5. cikk (3) bekezdése az észszerű alkalmazkodásról

23. Az észszerű alkalmazkodás a hátrányos megkülönböztetésilalmára vonatkozó, haladéktalanul alkalmazandó kötelezettség elengedhetetlen eleme a fogyatékoság összefüggésében.⁵ Az észszerű alkalmazkodás példái a meglévő létesítmények és információk fogyatékosággal élő egyének számára történő akadálymentesítése; a berendezések átalakítása; a tevékenységek átszervezése; a munka átütemezése; a tantervi tananyagok és oktatási stratégiák hozzáigazítása; az orvosi eljárások hozzáigazítása; valamint a támogató személyzethez való hozzáférés aránytalan vagy indokolatlan teher nélkül történő lehetővé tétele.

24. Az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó kötelezettségek eltérnek az akadálymentesítési kötelezettségektől. Mindkettőnek az akadálymentesség garantálása a célja, ám míg az akadálymentesség általános tervezés vagy támogató technológiák útján való biztosításának kötelezettsége előzetes kötelezettség, az észszerű alkalmazkodás biztosítására vonatkozó kötelezettség utólagos kötelezettség;

(a) Előzetes kötelezettségként az akadálymentességet be kell építeni a rendszerekbe és a folyamatokba, tekintet nélkül arra, hogy egy fogyatékosággal élő adott személynek szüksége lehet-e például arra, hogy másokkal egyenlő alapon bejusson egy épületbe, illetve hozzáférjen-e egy szolgáltatáshoz vagy termékhez. A részes államoknak olyan akadálymentességi normákat kell megállapítani, amelyeket a fogyatékosággal élő személyek szervezeteivel konzultálva dolgoztak ki és fogadtak el, az egyezmény 4. cikkének (3) bekezdésével összhangban. Az akadálymentesítési kötelezettség proaktív, rendszerszintű kötelezettség;

(b) Az észszerű alkalmazkodást utólagos kötelezettségként attól a pillanattól kezdve kell biztosítani, hogy egy fogyatékosággal élő személy hozzáférést kér nem akadálymentes helyzetekhez vagy környezetekhez, illetve gyakorolni kívánja a jogait. Az észszerű alkalmazkodást gyakran, de nem feltétlenül a hozzáférést igénylő személy, illetve

⁵ Lásd: Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Bizottság, 5. számú általános észrevétel (1994) a fogyatékosággal élő személyekről, 15. bekezdés.

személy vagy személycsoport releváns képviselője kéri. Az észszerű alkalmazkodásról egyeztetni kell a kérelmezővel (kérelmezőkkel). Bizonyos körülmények között a biztosított észszerű alkalmazkodás kollektív vagy közjövő válik. Más esetekben a rendelkezésre bocsátott észszerű alkalmazkodás csak a kérelmező(k) számára előnyös. Az észszerű alkalmazkodás biztosításának kötelezettsége olyan egyénre szabott, reaktív kötelezettség, amely attól a pillanattól kezdve alkalmazandó, amikor ilyen alkalmazkodásra vonatkozó kérés érkezik. Az észszerű alkalmazkodás értelmében a kötelezettnek párbeszédet kell folytatnia a fogyatékossgal élő személlyel. Fontos megjegyezni, hogy az észszerű alkalmazkodás biztosítására vonatkozó kötelezettség nem korlátozódik olyan helyzetekre, amikor a fogyatékossgal élő személy kéri az alkalmazkodást, vagy amikor az állítólagos kötelezett bizonyíthatóan tudatában volt annak, hogy a kérdéses személy fogyatékossgal rendelkezik. Olyan helyzetekre is alkalmazni kell, amikor a potenciális kötelezettnek fel kellett volna ismernie, hogy a kérdéses személy olyan fogyatékossgal rendelkezik, amely miatt alkalmazkodásra van szüksége a jogok gyakorlásával szembeni akadályok leküzdéséhez.

25. Az észszerű alkalmazkodás biztosítására az egyezmény 2. és 5. cikke értelmében vonatkozó kötelezettség két alkotóelemre bontható. Az első elem aktív jogi kötelezettséget állapít meg az észszerű alkalmazkodás biztosítására, ami szükséges és megfelelő módosítást vagy kiigazítást jelent, amennyiben adott esetben ezt kéri annak biztosítására, hogy egy fogyatékossgal élő személy élvezhesse vagy gyakorolhassa a jogait. E kötelezettség második eleme azt biztosítja, hogy a kért alkalmazkodás ne rőjon aránytalan vagy indokolatlan terhet a kötelezetre.

(a) Az „észszerű alkalmazkodás” egyetlen fogalom, és az „észszerű” szó nem értelmezhető helytelen módon kivételként; az „észszerűség” fogalma nem működhet úgy, mintha a kötelezettséget külön minősítené vagy módosítaná. Nem olyan eszközről van szó, amellyel értékelhetők az alkalmazkodás költségei vagy az erőforrások rendelkezésre állása, erre ugyanis egy későbbi szakaszban kerül sor, amikor az „aránytalan vagy indokolatlan teher” értékelését végrehajtják. Az alkalmazkodás észszerűsége inkább a fogyatékossgal élő személy vonatkozásában meglévő relevanciájára, megfelelőségére és hatékonyságára utal. Tehát akkor észszerű az alkalmazkodás, ha eléri a rendeltetésszerű célját (vagy céljait), illetve, ha a fogyatékossgal élő személy követelményeinek való megfeleléshez igazítják;

(b) Az „aránytalan vagy indokolatlan teher” egyetlen koncepcióként értelmezendő, amely meghatározza az észszerű alkalmazkodás biztosítására vonatkozó kötelezettség határait. Mindkét kifejezést szinonimának kell tekinteni abban az értelemben, hogy ugyanarra az elképzelésre vonatkoznak: vagyis hogy az észszerű alkalmazkodásra vonatkozó kérésnek az alkalmazkodást biztosító félre háruló esetleges túlzott vagy indokolatlan teher korlátokat kell, hogy szabjon.

(c) Az „észszerű alkalmazkodás” nem keverendő össze az „egyedi intézkedésekkel”, többek között „a pozitív diszkriminációt megvalósító intézkedésekkel” sem. Habár mindkét koncepció célja a tényleges egyenlőség megvalósítása, míg az észszerű alkalmazkodás a hátrányos megkülönböztetéstilalmaát érintő kötelezettség, addig az egyedi intézkedések a fogyatékossgal élő személyekkel való, másokhoz képest kedvezményes bánásmódot is magukban foglalnak a jogok gyakorlásának előnyeiből való korábbi és/vagy szisztematikus/rendszerszintű kizárás kezelése céljából. A konkrét intézkedésekre példa a fogyatékossgal élő, a magánszektorban alkalmazott nők alacsony számának megállapítására vonatkozó ideiglenes intézkedések, valamint a fogyatékossgal élő felsőoktatási hallgatók számának növelésére irányuló támogatási programok. Ehhez hasonlóan az észszerű alkalmazkodás nem keverhető össze a támogatás nyújtásával, például a személyi segítők biztosításával az önálló életvitelhez és a közösségbe való befogadáshoz, valamint a jogképeség gyakorlásának támogatásához való jog értelmében;

(d) Az „eljárás alkalmazkodás” az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés összefüggésében nem keverhető össze az észszerű alkalmazkodással; míg az utóbbit korlátozza az arányosság koncepciója, az eljárási alkalmazkodást nem.

26. Az észszerű alkalmazkodás biztosítására vonatkozó kötelezettség végrehajtására irányadó legfontosabb elemek a következők:

(a) Azon akadályok meghatározása és felszámolása, amelyek hatással vannak az emberi jogok fogyatékossgal élő személyek által történő érvényesítésére, az érintett fogyatékossgal élő személlyel egyeztetve;

(b) Annak értékelése, hogy egy alkalmazkodás (jogilag vagy a gyakorlatban) megvalósítható-e — a jogilag vagy ténylegesen lehetetlen alkalmazkodás nem megvalósítható;

(c) Annak értékelése, hogy az alkalmazkodás releváns-e (vagyis szükséges és megfelelő) vagy hatékony-e a kérdéses jog érvényesítésének biztosítását illetően;

(d) Annak értékelése, hogy a módosítás aránytalan vagy indokolatlan terhet ró-e a kötelezettre; annak meghatározásához, hogy egy észszerű alkalmazkodás aránytalan vagy indokolatlanul terhes-e, értékelni kell az alkalmazott eszközök és a cél, vagyis az érintett jog érvényesítése közötti arányossági viszonyt;

(e) Annak biztosítása, hogy az észszerű alkalmazkodás megfelelő az egyenlőség előmozdítására, valamint a fogyatékossgal élő személyekkel szembeni megkülönböztetés felszámolására vonatkozó alapvető célkitűzés elérése szempontjából. Ezért az észszerű alkalmazkodással megbízott releváns szerv és az érintett személy közötti konzultációkon alapuló, eseti megközelítésre van szükség. A potenciálisan figyelembe veendő tényezők között vannak a pénzügyi költségek, a rendelkezésre álló erőforrások (többek között az állami támogatások), az alkalmazkodást biztosító fél mérete (egészségen véve), a módosítás hatása az intézményre vagy a vállalkozásra, harmadik felek előnyei, más személyekre gyakorolt kedvezőtlen hatások és az észszerű egészségügyi és biztonsági követelmények. A részes állam egészségét és a magánszektorhoz tartozó szervezeteket illetően nem csak egy szervezeten belüli egység vagy osztály erőforrásait kell figyelembe venni, hanem az összes eszközt;

(f) Annak biztosítása, hogy általánosabban véve ne a fogyatékossgal élő személyek viseljék a költségeket;

(g) Annak biztosítása, hogy a bizonyítási terhet a kötelezett viselje, aki szerint a teher aránytalan vagy indokolatlan lenne.

27. Az észszerű alkalmazkodás megtagadásának indokolását objektív kritériumokra kell alapozni, és időben elemezni és kommunikálni kell a fogyatékossgal élő érintett személy felé. Az észszerű alkalmazkodás indokoltságának vizsgálata a kötelezett és a jogosult kapcsolatának hosszához kapcsolódik.

E. Az 5. cikk (4) bekezdése a különleges intézkedésekről

28. A hátrányos megkülönböztetésnek nem tekintendő különleges intézkedések olyan pozitív vagy megerősítő intézkedések, amelyek célja a fogyatékossgal élő személyek tényleges egyenlőségének megvalósítása. Ilyen intézkedésekről említést tesznek más nemzetközi emberi jogi egyezmények is, például a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény 4. cikke vagy a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény 1. cikkének (4) bekezdése, amik egy alulreprezentált vagy marginalizált csoport javára bizonyos előnyök elfogadását vagy fenntartását jelentik. Ezek általában ideiglenes jellegűek, habár bizonyos esetekben tartós különleges intézkedésekre van szükség a kontextustól és a körülményektől függően, többek között egy adott fogyatékossgal élő vagy a társadalom strukturális akadályai okán. A különleges intézkedésekre példák a megkereső és a támogató programok, az erőforrások elosztása és/vagy újraelosztása, a célzott munkaerő-toborzás, -felvétel és előléptetés, a kvótarendszerek, a fejlesztési és önrendelkezést célzó intézkedések, valamint a tehermentesítési és technológiai segítségnyújtás.

29. A részes államok által az egyezmény 5. cikkének (4) bekezdése szerint elfogadott különleges intézkedéseknek az egyezmény valamennyi elvével és rendelkezésével összhangban kell állnia. Különösen nem eredményezhetik a fogyatékossgal élő személyek elszigetelődésének, szegregációjának, sztereotipizálásának, stigmatizálásának vagy más módon történő hátrányos megkülönböztetésének állandósítását. Ilyen módon a

részes államoknak a különleges intézkedések elfogadásakor szorosan egyeztetnie kell a fogyatékossgal élő személyek képviseleti szervezeteivel, és azokat aktívan be kell vonnia.

VI. A részes államok egyezmény szerinti kötelezettségei a hátrányos megkülönböztetéstilalma és az egyenlőség terén

30. A részes államok kötelesek tiszteletben tartani, megvédeni és teljesíteni minden fogyatékossgal élő személy jogát a hátrányos megkülönböztetéstilalmához és az egyenlőséghez. A részes államoknak e tekintetben tartózkodniuk kell minden olyan intézkedéstől, amely hátrányos megkülönböztetést valósít meg a fogyatékossgal élő személyekkel szemben. A részes államoknak konkrétan az ilyen hátrányos megkülönböztetést megvalósító, hatályos törvényeket, jogszabályokat, szokásokat és gyakorlatokat módosítania kell vagy hatályon kívül kell helyeznie. A Bizottság e tekintetben gyakran szolgált példákkal, többek között az alábbiakkal: gyámságra vonatkozó törvények és a jogképességhez való jogot sértő egyéb szabályok;⁶ a mentális egészségre vonatkozó olyan törvények, amelyek legitimizálják a kényszerű intézményi elhelyezést és a kényszerű bánásmódot, ami hátrányos megkülönböztetést jelent és hatályon kívül helyezendő;⁷ a fogyatékossgal élő nők és lányok beleegyezésük nélkül történő sterilizálása; a nem akadálymentes lakhatási és intézményi elhelyezési stratégia;⁸ szegregált oktatásra vonatkozó törvények és szakpolitikák;⁹ valamint olyan választási törvények, amelyek a fogyatékossgal élő személyeket megfosztják a választójoguktól.¹⁰

31. Az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstilalmához való jog hatékony élvezetéhez például az alábbi végrehajtási intézkedések elfogadására van szükség:

(a) Intézkedések, amelyek célja valamennyi személy tájékoztatása a fogyatékossgal élő személyek egyezmény szerinti jogairól, a hátrányos megkülönböztetés jelentéséről és a meglévő bírósági jogorvoslatokról;

(b) Intézkedések, amelyek célja annak biztosítása, hogy az egyezmény szerinti jogok vonatkozásában a nemzeti bíróságok előtt eljárás indítható, valamint amelyek hozzáférést biztosítanak az igazságszolgáltatáshoz minden olyan személy számára, aki hátrányos megkülönböztetést tapasztalt;

(c) Védelem a megtorlással, például egy panaszra vagy az egyenlőségre vonatkozó rendelkezéseknek való megfelelés kikényszerítését célzó eljárásra válaszul adott kedvezőtlen bánásmóddal vagy a kedvezőtlen következményekkel szemben;

(d) Törvényes jog per megindítására és követelések olyan szövetségek, szervezetek vagy más jogalanyok útján történő érvényesítésére, amelyeknek jogos érdeke fűződik az egyenlőséghez való jog érvényesítéséhez;

(e) Egyedi bizonyítási szabályok, amelyek célja annak biztosítása, hogy a fogyatékossgal élő személyek képességeivel kapcsolatos sztereotipizált magatartások eredményeként a hátrányos megkülönböztetés áldozatait ne akadályozzák meg a jogorvoslat érvényesítésében;

(f) Eredményes, arányos és elrettentő szankciók az egyenlőséghez való jog megsértése, valamint a megfelelő jogorvoslatok tekintetében;

⁶ Lásd: a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 1. számú általános észrevétel (2014) a törvény előtti egyenlőségről.

⁷ Lásd: a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 2. számú általános észrevétel a 14. cikkről, 6. és 14. bekezdés. Elérhető a Bizottság weboldaláról (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

⁸ Lásd például: az 5. számú általános észrevétel (2017) az önálló életvitelről és a közösségbe való befogadásról, 46. bekezdés.

⁹ Lásd: 4. számú általános észrevétel (2016) a befogadó oktatáshoz való jogról, 24. bekezdés.

¹⁰ Lásd: *Bujdosó és társai kontra Magyarország* (CRPD/C/10/D/4/2011).

(g) Elegendő és hozzáférhető jogsegély biztosítása a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos per felperese számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés lehetővé tétele céljából.

32. A részes államoknak meg kell határozni a fogyatékossgal élő személyek azon területeit vagy alcsoportjait, ideértve az interszekcionális hátrányos megkülönböztetéssel szembesülőket is, ahol különleges intézkedésekre van szükség a befogadó egyenlőség meggyorsítása vagy megvalósítása érdekében. A részes államok kötelesek különleges intézkedéseket elfogadni az ilyen csoportok esetében.

33. A részes államok konzultációs kötelezettségeit illetően az egyezmény 4. cikkének (3) bekezdése és 33. cikkének (3) bekezdése hangsúlyozza azt a fontos szerepet, amelyet a fogyatékossgal élő személyek szervezeteinek az egyezmény végrehajtásában és ellenőrzésében játszania kell. A részes államoknak gondoskodnia kell arról, hogy szorosan egyeztetnek az ilyen szervezetekkel – amelyek a társadalom széles sokszínűségét képviselik, ideértve a gyermekeket, az autistákat, a genetikai vagy neurológiai betegségben szenvedőket, a ritka és krónikus betegségben szenvedőket, az albínókat, a lesbikus, meleg, biszexuális, transznemű vagy interszexuális személyeket, a bennszülött személyeket, a vidéki közösségeket, az időseket, a nőket, a fegyveres konfliktusok áldozatait és az etnikai kisebbséghez tartozó vagy migráns hátterű személyeket – és aktívan bevonják őket. Csak így lehet arra számítani, hogy valamennyi hátrányos megkülönböztetést kezelnek, ideértve a többszörös és az interszekcionális megkülönböztetést is.

34. A részes államok az egyezmény 5. cikkének vonatkozásában tájékoztatási kötelezettséggel tartoznak, amennyiben össze kell gyűjteniük és elemezniük kell a megfelelő adatokat és kutatási információkat, hogy azonosíthatók legyenek az egyenlőtlenségek, a hátrányos megkülönböztetést megvalósító gyakorlatok és a hátrányossági minták, továbbá elemezniük kell az egyenlőséget előmozdító intézkedések eredményességét. A Bizottság megállapította, hogy számos részes államban nincsenek naprakészre tett adatok a fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetésről, és hogy gyakran olyan esetekben, amikor ezt a nemzeti törvények és rendeletek lehetővé teszik, nem kerül sor különbségtételre fogyatékossgal, nem, nemi identitás, etnikai hovatartozás, vallás, kor vagy az identitás más rétege alapján. Az ilyen adatok és az elemzésük elengedhetetlen a hatékony megkülönböztetésellenes és egyenlőségi intézkedések kidolgozásához.

35. A részes államoknak továbbá megfelelő kutatást is kell végezniük a fogyatékossgal élő személyek fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetéséről és egyenlőségi jogairól. A kutatási tervekbenek be kell vonniuk a fogyatékossgal élő személyeket a kutatási folyamatokba a terv megalkotásának szakaszától kezdve, hogy biztosítható legyen a kutatásban való érdemi részvételük. A befogadáson és részvételen alapuló kutatási folyamatoknak biztonságos teret kell biztosítaniuk a résztvevők számára, és a fogyatékossgal élő személyek megélt tapasztalataira és igényeire kell összpontosítani.

VII. Kapcsolódás az egyezmény egyéb konkrét cikkeihez

A. 6. cikk a fogyatékossgal élő nőkről

36. A fogyatékossgal élő nők és lányok azon fogyatékossgal élő csoportok egyike, amelyek a leggyakrabban tapasztalnak többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetést.¹¹ A 6. cikk horizontális cikk, és az egyezmény valamennyi rendelkezését illetően figyelembe kell venni.¹² Habár a „többszörösen hátrányos megkülönböztetés” fogalmat csak a 6. cikk említi, a többszörös és az interszekcionális hátrányos megkülönböztetés két vagy több alap bármely kombinációja esetén előfordulhat.

¹¹ Lásd: a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Felszámolásával Foglalkozó Bizottság, 28. számú általános ajánlás (2010) a részes államoknak az egyezmény 2. cikke szerinti alapvető kötelezettségeiről, 31. bekezdés.

¹² Lásd: a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 2. számú általános észrevétel, 12. bekezdés.

A 6. cikk az egyenlőségről és a hátrányos megkülönböztetéstilalmáról szóló olyan kötelező cikk, amely tiltja a fogyatékossgal élő nőkkel és lányokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést, és a részes államokat a lehetőségek és az eredmények egyenlőségének előmozdítására kötelezi. Ráadásul a 6. cikket a 7. cikkhez hasonlóan inkább illusztrálónak, mintsem kimerítőnek kell tekinteni, amely a többszörös és az interszekcionális hátrányos megkülönböztetés két kiemelt példája tekintetében határoz meg kötelezettségeket.

B. 7. cikk a fogyatékossgal élő gyermekekről

37. A fogyatékossgal élő gyermekek gyakran tapasztalnak többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetést. A részes államoknak a fogyatékossgal alapján történő hátrányos megkülönböztetés minden olyan formáját tiltania kell, amely konkrétan a gyermekekre irányul; hatékony és hozzáférhető jogorvoslatot kell biztosítaniuk; és tájékoztatniuk kell a lakosságot és a szakembereket a hátrányos megkülönböztetés megakadályozása és felszámolása érdekében. Például sok részes államban törvényesen alkalmazható erőszak a gyermekek ellen a „fegyelemre” vagy a „biztonságra” hivatkozva (pl. fegyelmezés). Ez a fizikai büntetés gyakran aránytalanul sújtja a fogyatékossgal élő gyermekeket. A részes államoknak a testi fenyegetés és a gyermekekkel való kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód minden formáját tiltania kell minden helyzetben, és gondoskodnia kell arról, hogy e tilalom érvényesítése érdekében megfelelő intézkedéseket hoznak.

38. A gyermek jogairól szóló egyezmény 3. cikkében található, „a gyermek mindenek felett álló érdeke” fogalmat alkalmazni kell a fogyatékossgal élő gyermekekre, a körülményeiket gondosan figyelembe véve. A részes államoknak a gyermek- és ifjúkorra vonatkozó általános jogszabályaikban és szakpolitikáikban támogatniuk kell a fogyatékossgal érvényesítését. A mindenek felett álló érdek fogalmát azonban nem lehet arra felhasználni, hogy megakadályozzák, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek és különösen a lányok a testi épségükhöz való jogukat gyakorolják. Annak biztosítására kell használni, hogy a fogyatékossgal élő gyermekeket tájékoztatják, velük egyeztetnek és beleszólást adnak nekik van a helyzetüket érintő valamennyi döntéshozatali folyamatba. A részes államoknak konkrétan kezelnie kell az olyan fogyatékossgal élő gyermekek elleni erőszakot és intézményi elhelyezést, akiktől hátrányos megkülönböztetést megvalósítva megtagadták a jogot, hogy családjukban nőjenek fel. A részes államoknak olyan deinstitutionalizációs stratégiákat kell végrehajtania, amelyek segítik a gyermekeket abban, hogy a családjukkal vagy alternatív családi gondozásban élhessenek a közösségben. A részes államoknak továbbá támogató intézkedéseket kell elfogadnia, hogy valamennyi fogyatékossgal élő gyermek számára lehetővé tegyék az őket érintő valamennyi eljárásban való meghallgatás jogának gyakorlását, többek között a parlamentben, valamint a politikai döntéshozatali bizottságokban és szervezetben.

C. 8. cikk a tudatosság növeléséről

39. A hátrányos megkülönböztetéssel szemben csak akkor lehet küzdeni, ha a kormányzat és a társadalom valamennyi szektorában tudatosságnövelésre kerül sor. Vagyis hátrányos megkülönböztetéstilalmára és az egyenlőségre vonatkozó minden intézkedést megfelelő tudatosságnövelő intézkedéseknek és az összetett pejoratív fogyatékossgal sztereotípiák és negatív attitűdök megváltoztatását vagy eltörlését célzó intézkedéseknek kell kísérenie. Ráadásul az erőszakot, a káros gyakorlatokat és az előítéleteket tudatosságnövelő kampányokkal kell kezelni. A részes államoknak olyan intézkedéseket kell meghoznia, amelyek többek között arra ösztönzik a médiát, hogy a fogyatékossgal élő személyeket az egyezmény céljával összhangban álló módon ábrázolják, valamint hogy módosítsák a fogyatékossgal élő személyekről alkotott káros nézeteket, például azokat, amelyek irreális módon magukra és másokra veszélyes személyként vagy szenvedőként és önállóság nélküli, gondozásfüggő egyénként vagy úgy ábrázolják őket, mint akik a társadalom számára nem produktív gazdasági és szociális terhet jelentenek.

D. 9. cikk a hozzáférhetőségről [akadálymentesség]

40. Az akadálymentesség valamennyi fogyatékossgal élő személy tényleges egyenlősége megvalósulásának előfeltétele és eszköze. Ahhoz, hogy a fogyatékossgal élő személyek hatékonyan részt vehessenek a közösségben, a részes államoknak foglalkoznia kell az épített környezet, a közösségi közlekedés, valamint a tájékoztatási és kommunikációs szolgáltatások akadálymentességével, ezeknek ugyanis a fogyatékossgal élő személyek számára másokkal egyenlő alapon elérhetőnek és használhatónak kell lennie. A kommunikációs szolgáltatások összefüggésében az akadálymentesség a szociális és kommunikációs támogatás nyújtására is kiterjed.

41. Ahogy azt fent megjegyeztük, az akadálymentesség és az észszerű alkalmazkodás az egyenlőségről szóló jogszabályok és szakpolitikák két különálló fogalma:

(a) Az akadálymentességgel kapcsolatos kötelezettségek csoportokra vonatkoznak, és ezeket fokozatosan, ám feltétel nélkül végre kell hajtani;

(b) Az észszerű alkalmazkodással kapcsolatos kötelezettségek viszont egyénre szabottak, haladéktalanul alkalmazandók minden jog esetében, és az aránytalanság korlátokat szabhat nekik.

42. Mivel az akadálymentességnek az épített környezetben, közösségi közlekedésben és tájékoztatási és kommunikációs szolgáltatásokban való fokozatos megvalósítása időbet telhet, időközben az egyén számára az észszerű alkalmazkodás eszközt lehet felhasználni a hozzáférés biztosítására, ez ugyanis haladéktalanul alkalmazandó kötelezettség. A Bizottság felszólítja a részes államokat, hogy az akadálymentességről szóló 2. számú általános észrevételét (2014) tekintsék irányadónak.

E. 11. cikk a vészhelyzetekről és a humanitárius szükségállapotokról

43. A hátrányos megkülönböztetéstilalmát biztosítani kell vészhelyzetekben és humanitárius szükségállapotokban, a nemzetközi humanitárius jogból, például a humanitárius leszerelési jogból fakadó kötelezettségek alapján is, hogy a szóban forgó helyzetekben kezelhető legyen a fogyatékossgal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést illetően fennálló fokozott kockázat.

44. A fogyatékossgal élő, lakóhelyét nemzetközi szinten elhagyni kényszerített személyek és/vagy a fogyatékossgal élő menekültek gyakran nem rendelkeznek egyenlő hozzáféréssel az alapvető szükségletekhez, például a vízhez, a higiénés körülményekhez, az élelmiszerekhez és a szálláshoz. Például gyakran nincsenek vagy pedig nincsenek elegendő számban akadálymentes higiénés létesítmények, úgy mint latrinák és zuhanyzók.

45. A fogyatékossgal élő nők és lányok vészhelyzetben és humanitárius szükséghelyzetben különösen ki vannak téve az erőszak kockázatának, ideértve a szexuális erőszakot, a kizsákmányolást vagy a visszaélést, és kevésbé valószínű, hogy hozzáférhetnek ápolási és rehabilitációs szolgáltatásokhoz vagy az igazságszolgáltatáshoz.¹³

46. Ezért a részes államok kötelesek valamennyi programban és intézkedésben biztosítani a hátrányos megkülönböztetéstilalmának elvét. Ez azt jelenti, hogy a fogyatékossgal élő személyeket egyenlő alapon szerepeltetni kell a nemzeti szükséghelyzeti protokollokban, a fogyatékossgal élő személyeket teljes körűen el kell ismerni az evakuálási forgatókönyvekben, rendelkezni kell akadálymentes információs és kommunikációs segélyvonalakról és forróvonalakról, biztosítani kell, hogy a humanitárius segélyt akadálymentes és hátrányos megkülönböztetéstől mentes módon osztják szét a fogyatékossgal élő személyeknek humanitárius szükséghelyzetekben, továbbá gondoskodni kell arról, hogy a szükséghelyzeti szállásokon és menekülttáborokban rendelkezésre álljon a víz és a higiénés létesítmények, továbbá hogy ezek hozzáférhetőek legyenek a fogyatékossgal élő személyek számára. Szükséghelyzeteket követően a fogyatékossgal élő személyek társadalmi egyenlősége szempontjából döntő az akadálymentes újjáépítés szerepe. A szóban forgó elemek biztosítása érdekében a részes

¹³ Lásd: 3. számú általános észrevétel, 49–50. bekezdés.

államoknak szorosan együtt kell működnie a fogyatékossgal élő személyekkel azok képviselői szervezetei útján, a szükséghelyzetek valamennyi szakaszához kapcsolódó jogszabályok és szakpolitikák tervezésében és végrehajtásában, ellenőrzésében és értékelésében.

F. 12. cikk a törvény előtti egyenlő elismerésről

47. A jogképességhez való jog küszöbjog, vagyis az egyezményben foglalt szinte minden egyéb jog élvezetéhez szükség van rá, ideértve az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való jogot. Az 5. és a 12. cikk alapvetően összekapcsolódik, mert a törvény előtti egyenlőségnek magában kell, foglalnia a jogképesség valamennyi fogyatékossgal élő személy által másokkal egyenlő alapon történő élvezetét. A jogképesség megtagadása útján történő hátrányos megkülönböztetés különböző módokon lehet jelen, például jogálláson alapuló, funkcionális és eredményalapú rendszerekben. A döntéshozatal fogyatékossgal élő személyek számára történő megtagadása megkülönböztető jellegű.¹⁴

48. Az egyezmény 5. cikke szerinti észszerű alkalmazkodás és a 12. cikk (3) bekezdése értelmében jogképességüket gyakorló fogyatékossgal élő személyek számára nyújtandó támogatás között az a legfontosabb különbség, hogy a 12. cikk (3) bekezdése szerinti kötelezettségre nem vonatkozik semmilyen korlát. Az a tény, hogy a jogképesség gyakorlásához nyújtott támogatás aránytalan vagy indokolatlan terhet okozhat, nem korlátozza az ennek nyújtására vonatkozó követelményt.

49. Az egyezmény 5. és 12. cikke közötti összhang biztosítása érdekében a részes államok kötelesek:

(a) Megreformálni a hatályos jogszabályokat a jogképesség hátrányosan megkülönböztető, jogálláson alapuló, funkcionális vagy eredményen alapuló modellekből kiinduló megtagadásának tiltása érdekében. Adott esetben kötelesek a szóban forgó modelleket támogatott döntéshozatali modellekkel felváltani, figyelembe véve a felnőttek egyetemes, a hátrányos megkülönböztetés bármilyen formájától mentes jogképességét;

(b) Erőforrásokat biztosítani a támogatott döntéshozatali rendszerekhez a fogyatékossgal élő személyeknek a hatályos jogi rendszerekben való eligazodásban történő segítésére. A jogalkotásnak és a szóban forgó szolgáltatások erőforrással való ellátásának összhangban kell lennie a törvény előtti egyenlő elismerésről szóló 1. számú általános észrevétel (2014) 29. bekezdésében meghatározott kulcsfontosságú rendelkezésekkel. Ez magában foglalja, hogy minden támogatási rendszert a támogatásban részesülők jogainak, akaratának és preferenciáinak érvényesítésére kell alapozni, nem pedig arra, amit a mindenképp felett álló érdeküknek tekintenek. Az akarat és a preferenciák legmegfelelőbb értelmezése kell, hogy felváltja a mindenképp felett álló érdek koncepcióját a felnőttekkel kapcsolatos minden ügyben, amikor a gyakorlatban nem határozható meg a személy akaratát és preferenciáit;

(c) A részes államoknak védelmet kell biztosítani a hátrányos megkülönböztetéssel szemben magas színvonalú, ingyenes jogi tanácsadás vagy jogsegély hozzáférhető, helyi szinten elérhető, alacsony küszöbű hálózatának létrehozásával, amelynek tiszteletben kell tartania a szóban forgó személyek akaratát és preferenciáit, továbbá meg kell védenie az eljárási jogait (a jogképességhez való jogot) ugyanolyan szinten, mint a jogi képviselő más típusai esetében. A részes államoknak következetesen biztosítani kell, hogy a védelmi eszközök ne a jogképesség felszámolásán alapuljanak és más módon se akadályozzák a fogyatékossgal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését.

50. Az érintett szervek, vagyis a jogi döntéshozók, a szolgáltatók vagy más érdekelt felek számára képzést és oktatást kell biztosítani. A részes államok kötelesek biztosítani a társadalomban kínált valamennyi áru és szolgáltatás egyenlő igénybe vehetőségét, ideértve a 12. cikk (5) bekezdésében felsorolt árukat és szolgáltatásokat is, ami olyan árukra

¹⁴ Lásd: 1. számú általános észrevétel, 15. bekezdés.

vonatkozó példákat sorol fel, amelyek elől a fogyatékossgal élő személyek különösen el vannak zárva, mint a vagyon vagy a pénzügyekhez kapcsolódó szolgáltatások, pl. a jelzalog. A 25. cikk (e) pontja további olyan szolgáltatást említ, amely általában nem elérhető a fogyatékossgal élő személyek számára, konkrétan az életbiztosítást és a (magán) egészségbiztosítást. A részes államoknak aktív, átfogó megközelítést kell alkalmaznia a magánszektorban az áruk és szolgáltatások egyenlő igénybe vehetőségének biztosítására. Ez magában foglalja a hátrányos megkülönböztetéstilalmára vonatkozó, a magánszektorra alkalmazandó jogszabályok megerősítését is. Fel kell használni a szakszervezetekkel és más szereplőkkel való együttműködést olyan partnerek megtalálása érdekében, akik hajlandók változtatni.

G. 13. cikk az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről

51. Az 5. cikkben az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstilalma tekintetében vázolt jogok és kötelezettségek különösen a 13. cikk tekintetében fontosak, amely többek között az eljárási és az életkornak megfelelő alkalmazkodás biztosítására szólít fel. A szóban forgó alkalmazkodások megkülönböztethetők az észszerű alkalmazkodástól abban a tekintetben, hogy az eljárási alkalmazkodást nem korlátozza az aránytalanság. Az eljárási alkalmazkodás példája a bíróság előtt álló, fogyatékossgal élő személyek különféle kommunikációs módszereinek elismerése. Az életkornak megfelelő alkalmazkodás állhat abból is, hogy az életkornak megfelelő és egyszerű nyelvezetet használva információkat terjesztenek a panaszok érvényesítésére rendelkezésre álló mechanizmusokról és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről.

1. 13. cikk (1) bekezdés

52. Az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés biztosítása érdekében az eljárásoknak lehetővé kell tennie a részvételt, és átláthatónak kell lennie. A részvételt lehetővé tévő intézkedések az alábbiak:

- (a) Az információk érthető és hozzáférhető módon történő átadása;
- (b) A különféle kommunikációs formák elismerése és elfogadása;
- (c) Fizikai hozzáférhetőség az eljárás valamennyi szakaszában;
- (d) Adott esetben pénzügyi segítségnyújtás a jogsegély esetében, az anyagi lehetőségek és az ügy érdeme kötelező vizsgálata alapján.

53. Az olyan megfelelő intézkedések, amelyek meg tudják védeni az önmagukat megvédeni képtelen személyeket a hátrányos megkülönböztetéssel szemben még az olyan esetekben is, amikor támogatást kapnak, vagy azokat, akik lehetőségeit nagyban korlátozza a szóban forgó próbálkozások negatív következményeitől való félelem, közérdekű intézkedések (*actio popularis*).

54. Továbbá az átláthatóság biztosítása érdekében a részes államok intézkedéseinek biztosítania kell, hogy minden releváns információ hozzáférhető legyen és rendelkezésre álljon, továbbá hogy minden érintett követelést, ügyet és bírósági végzést megfelelően nyilvántartsanak és arról jelentést tegyenek.

2. 13. cikk (2) bekezdés

55. A jogok és kötelezettségek megfelelő tiszteletben tartásának ösztönzése érdekében képzést kell nyújtani a bűnüldözési tisztviselők számára, növelni kell a jogosultak tudatosságát, és ki kell építeni a kötelezettek képességét. A megfelelő képzésnek az alábbiakra kell kiterjednie:

- (a) Az interszekcionalitás bonyolultságai, valamint az a tény, hogy a személyeket nem szabad pusztán a fogyatékossgal alapján azonosítani. Az interszekcionalitási problémákkal kapcsolatos tudatosság-növelésnek a hátrányos megkülönböztetés és az elnyomás konkrét formáira kell vonatkoznia;

(b) A fogyatékossgal élő személyek és az igazságszolgáltatási rendszer valamennyi vetületéhez másokkal egyenlő alapon történő hatékony hozzáférésüket célzó egyéni igényeik sokfélesége;

(c) A fogyatékossgal élő személyek egyéni önállósága és mindenki jogképességének a fontossága;

(d) A hatékony és érdemi kommunikáció által a sikeres befogadásban játszott központi szerep;

(e) Az érintett személyek, például a jogászok, bírák, börtönszemélyzet, jelnyelvi tolmácsok, a rendőrség és a büntetés-végrehajtási rendszer fogyatékossgal élő személyek jogaira vonatkozó hatékony képzésének biztosítására elfogadott intézkedések.

H. 14. cikk a személy szabadságáról és biztonságáról, 15. cikk a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmáról, 16. cikk a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektılalmaról, valamint 17. cikk az egyén integritásának védelméről

56. A fogyatékossgal élő személyeket aránytalan mértékben érintheti az erőszak, a visszaélés és más kegyetlen és megalázó büntetés, amely fenytés vagy szegregáció, illetve erőszakos támadás formáját is öltheti. A Bizottságot különösen aggasztják a fogyatékossgal élő személyekkel, többek között gyermekekkel szemben a fogyatékossgal alapján elkövetett következı cselekmények, amelyek a meghatározásuk szerint hátrányosan megkülönböztetıek: a fogyatékossgal élő gyermekek elválasztása a családjuktól és kényszerü elhelyezésük intézményekben; szabadság megvonása; kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés; erőszak; valamint a fogyatékossgal élő személyek mentális egészségügyi létesítményekben és azokon kívül történı kényszerü kezelése. A részes államoknak megfelelı intézkedéseket kell tennie a fogyatékossgal élő személyek mindenfajta kizsákmányolással, erőszakkal és zaklatással szembeni megvédésére és ezek megakadályozására. Meg kell tiltani a fogyatékossgal kényszerü korrekciós kezelését.

I. 19. cikk az önálló életvitelrıl és a közösségbe való befogadról

57. Az egyezmény 19. cikke megerősíti a megkülönböztetésmentességet, és elismeri a fogyatékossgal élő személyek egyenlő jogát a közösségben való, teljes körü befogadás és részvétel mellett történı önálló életvitelre. A részes államoknak ahhoz, hogy biztosítani lehessen az önálló életvitelhez való jog és a közösségbe való befogadás megvalósulását, eredményes és megfelelı intézkedéseket kell hoznia, hogy elősegítsék a fogyatékossgal élő személyek jogainak teljes körü érvényesülését és a közösségben való teljes részvételt és befogadást. Ez magában foglalja a deinstitutionalizációs stratégiákat, illetve a Bizottságnak az önálló életvitelrıl és a közösségbe való befogadról szóló, 5. számú általános észrevételével (2017) összhangban az önálló életvitelt támogató szolgáltatások számára történı erőforrás-juttatást, az akadálymentes és megfizethetı lakhatást, a családi gondozók segítő szolgáltatásait, valamint a befogadó oktatásba való bejutást.

58. Az egyezmény 19. cikke elismeri azt a jogot, hogy fogyatékossgal alapján senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy konkrét életkörülmények között éljen. Az intézményi elhelyezés hátrányos megkülönböztetést jelent, mivel azt illusztrálja, hogy nem sikerült a közösségben támogatást és szolgáltatásokat létrehozni a fogyatékossgal élő személyek számára, akik a kezelésük érdekében kényszerülnek lemondani a közösségi életben való részvételrıl. A fogyatékossgal élő személyek intézményi elhelyezése az állami szektor mentális egészségügyi szolgáltatásaiban való részesülés előfeltételeként fogyatékossgal alapuló megkülönböztetı bánásmódnak, és mint ilyen, hátrányos megkülönböztetésnek minősül.

59. A jogosultsági kritériumokat és eljárásokat a támogatási szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében hátrányos megkülönböztetéstıl mentesen kell meghatározni, és

azoknak inkább a személy igényeire, mintsem fogyatékoságára kell összpontosítani az emberi jogokon alapuló megközelítés alapján. A támogatási szolgáltatások kidolgozásának személyközpontúnak, életkori és nemi szempontból érzékenynek, valamint kulturálisan megfelelőnek kell lennie.

60. A részes államoknak meg kell tiltania és meg kell akadályoznia, hogy harmadik felek gyakorlati vagy eljárási akadályokat támasszanak az önálló életvitellel és a közösségbe való befogadással szemben, biztosítva többek között, hogy a szolgáltatások összhangban legyenek a közösségben való önálló életvitellel, továbbá hogy a fogyatékossgal élő személyektől ne tagadják meg a bérlés lehetőségét, illetve hogy ne kerüljenek hátrányos helyzetbe a lakáspiacon.

J. 23. cikk az otthon és a család tiszteletben tartásáról

61. A fogyatékossgal élő személyek gyakran szembesülnek hátrányos megkülönböztetéssel a házasodáshoz való joguk vagy a szülői és családi jogaik gyakorlása során a megkülönböztető jogszabályok és szakpolitikák, valamint közigazgatási intézkedések miatt. A fogyatékossgal élő szülőket gyakran nem megfelelőnek vagy alkalmatlannak tekintik arra, hogy a gyermekeiket ellássák. A gyermek elválasztása a szüleitől a gyermek vagy a szülő vagy mindkettő fogyatékossga miatt hátrányos megkülönböztetés, és sérti a 23. cikket.

62. A gyermek fogyatékossga alapján való intézményi elhelyezése szintén az egyezmény 23. cikkének (5) bekezdésében tiltott hátrányos megkülönböztetés egyik formája. Az államoknak gondoskodnia kell arról, hogy a fogyatékossgal élő szülők és a fogyatékossgal élő gyermekek szülei a közösségben rendelkezzenek gyermekeik ellátásához szükséges támogatással.

K. 24. cikk az oktatásról

63. Az, hogy egyes részes államok nem képesek egyenlő hozzáférést biztosítani a fogyatékossgal élő diákok – többek között a látható és láthatatlan fogyatékossgal élő diákok és a hátrányos megkülönböztetés többszörös formáit vagy interszekcionális hátrányos megkülönböztetést tapasztaló diákok – számára az általános iskolarendszerhez, befogadó és minőségi oktatást nyújtva, hátrányos megkülönböztetésnek minősül, ellentétes az egyezmény célkitűzéseivel, és közvetlenül sérti az 5. és a 24. cikket. Az 5. cikk (1) bekezdése kölcsönösen összefügg a 24. cikkel, és ennek értelmében a részes államok kötelesek felszámolni a befogadó oktatás hátrányos megkülönböztetést megvalósító akadályainak valamennyi típusát, többek között a jogi és a társadalmi akadályokat is.

64. A szegregált oktatási modellek, amelyek fogyatékossga alapján kizárják a fogyatékossgal élő diákokat az általános és befogadó oktatásból, sértik az egyezmény 5. cikkének (2) bekezdését és 24. cikkének (1) bekezdését. Az 5. cikk (3) bekezdése értelmében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek az észszerű alkalmazkodás biztosítására. Ezt a jogot megerősíti a fogyatékossgal élő személyek tekintetében a 24. cikk (2) bekezdésének b) pontja, amely előírja, hogy a részes államoknak befogadó oktatást kell biztosítani a fogyatékossgal élő személyek számára, a lakóközösségükben élő többi személlyel azonos alapon. Ez a cél elérhető azzal, ha a 24. cikk (2) bekezdésének c) pontjával összhangban gondoskodnak az egyén igényeihez történő észszerű alkalmazkodásról, valamint új és befogadó környezetet alakítanak ki a mindenki számára történő tervezés alapján. A szabványosított értékelési rendszerek, többek között az olyan felvételi vizsga, amely közvetlenül vagy közvetett módon kizárja a fogyatékossgal élő diákokat, hátrányos megkülönböztetést valósítanak meg, és sértik az 5. és a 24. cikket. A részes államok kötelezettségei nem pusztán az iskolarendszerre vonatkoznak. A részes államoknak valamennyi fogyatékossgal élő diák számára biztosítani kell az iskolába történő közlekedést, amennyiben a közlekedési lehetőségek társadalmi vagy gazdasági akadályok miatt korlátozottak.

65. A siket gyermekek oktatási környezetben való egyenlőségének és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesítésének biztosítása érdekében e gyermekek számára jelnyelvi tanulási

környezetet kell biztosítani, ahol siket társak és siket felnőtt szerepmoდეlek vannak. A siket gyermekek tanárai jelnyelvi tudásának hiánya, illetve a nem akadálymentes iskolai környezet kizárja a siket gyermekeket, ezért hátrányos megkülönböztetésnek minősül. A Bizottság felszólítja továbbá a részes államokat, hogy az 5. és a 24. cikk szerinti kötelezettségeik teljesítését célzó intézkedések végrehajtásakor a befogadó oktatáshoz való jogról szóló 4. számú általános észrevételét (2016) tekintsék irányadónak.

K. 25. cikk az egészségügyről

66. A részes államok az egyezmény 5. és 25. cikke értelmében kötelesek tiltani és megakadályozni az egészségügyi szolgáltatások fogyatékossgal élő személyektől való, hátrányos megkülönböztetést megvalósító megtagadását, és nemi szempontból érzékeny egészségügyi szolgáltatásokat nyújtani, ideértve a szexuális és a reprodukív egészségre vonatkozó jogokat is. A részes államoknak szintén kezelnie kell a hátrányos megkülönböztetés olyan formáit, amelyek megsértik a fogyatékossgal élő személyek jogát, akadályozzák az egészséghez való jogukat az egészségügyi ellátásban szabad és tájékoztatáson alapuló beleegyezés alapján való részesüléshez való jog megsértése útján,¹⁵ vagy hozzáférhetetlenné teszik a létesítményeket vagy az információkat.¹⁶

M. 27. cikk a munkavállalásról és a foglalkoztatásról

67. A részes államoknak ahhoz, hogy az egyezmény értelmében tényleges egyenlőséget valósítsanak meg, biztosítaniuk kell, hogy a munkavállalás és a foglalkoztatás kapcsán fogyatékossgal alapján ne történjen hátrányos megkülönböztetés.¹⁷ Az 5. cikk (3) bekezdésében foglalt észszerű alkalmazkodás biztosítása, valamint az 5. cikk (4) bekezdésében foglalt munkahelyi környezetbeli tényleges egyenlőség elérése vagy meggyorsítása céljából a részes államoknak:

(a) Elő kell segítenie a fogyatékossgal élő személyek szegregált munkakörnyezetétől történő átállást, és támogatnia kell a nyílt munkaerőpiacon való részvételüket, ugyanakkor gondoskodnia kell a munkajogok e környezetekre való haladéktalan alkalmazandóságáról;

(b) Elő kell mozdítania a támogatott foglalkoztatáshoz való jogot, ideértve a munkahelyi segítségnyújtást, a munkahelyi coachingot és a szakmai képzési programokat; meg kell védenie a fogyatékossgal élő munkavállalók jogait; továbbá gondoskodnia kell a szabadon megválasztott foglalkoztatáshoz való jogról;

(c) Biztosítania kell, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára ne fizessenek kevesebbet a minimálbérnél, valamint hogy ne veszítsék el a munkakezdetkor a fogyatékossgal járadékhoz való jogosultságukat;

(d) Kifejezetten el kell ismernie az észszerű alkalmazkodás megtagadását mint hátrányos megkülönböztetést, és meg kell tiltania a többszörös és interszekcionális hátrányos megkülönböztetést és zaklatást;

(e) Gondoskodnia kell a fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatásba történő bekerülésének és onnan való kikerülésének hátrányos megkülönböztetéstől mentes megvalósulásáról. A részes államok kötelesek egyenlő és hathatós hozzáférést biztosítani a járadékokhoz és a jogosultságokhoz, például a nyugdíjhoz vagy a munkanélküli segélyhez. A szóban forgó jogosultságokat a foglalkoztatásból való kizárás nem sértheti, ez ugyanis tovább súlyosbítaná a kirekesztettséget.

(f) Elő kell mozdítania a befogadó és akadálymentes, biztonságos és egészséges munkakörnyezetben való munkavégzést az állami és a magánszektorban;

¹⁵ Lásd: 1. számú általános észrevétel, 41. bekezdés.

¹⁶ Lásd: 2. számú általános észrevétel, 40. bekezdés.

¹⁷ Lásd: a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet hátrányos megkülönböztetéséről (foglalkoztatás és foglalkozás) szóló egyezménye, 1958 (111. sz.), valamint a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességűek) szóló egyezménye, 1983 (159. sz.).

(g) Gondoskodnia kell a fogyatékossgal élő személyek esélyegyenlőségéről az előmeneteli lehetőségek tekintetében a vezetőikkel való rendszeres értékelő megbeszélések útján, valamint az elérendő célkitűzések meghatározásával, egy átfogó stratégia keretében;

(h) Biztosítani kell a fogyatékossgal élő munkavállalók számára a képzéshez, az átképzéshez és az oktatáshoz való hozzáférést, ideértve a szakképzést és a kapacitásépítést is, valamint képzést kell biztosítani a fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatásáról és az észszerű alkalmazkodásról a munkaadók, a munkavállalók és a munkaadók képviselői szervezetei, a szakszervezetek és az illetékes hatóságok számára;

(i) Mindenki számára alkalmazandó munkahelyi egészségügyi és biztonsági intézkedésekre kell törekednie a fogyatékossgal élő személyek tekintetében, ideértve a hátrányos megkülönböztetéstől mentes és a fogyatékossgal élő személyek szempontjából befogadó munkahelyi biztonsági és egészségügyi rendelkezéseket is;

(j) El kell ismernie a fogyatékossgal élő személyek jogát a szakszervezetekbe való belépésre.

N. 28. cikk a megfelelő életszínvonalról és szociális védelemről

68. A szegénység, ahogy azt a Bizottság 3. számú általános észrevételének 59. bekezdése megállapítja, egyrészt nehezítő tényező, másrészt többszörös hátrányos megkülönböztetés eredménye. A fogyatékossgal élő személyeknek a maguk és családjuk megfelelő életszínvonalára való joga végrehajtásának elmulasztása ellentétes az egyezmény célkitűzéseivel. Ez a mulasztás különösen aggasztó a szélsőséges szegénységben vagy nyomorban élő, fogyatékossgal élő személyek vonatkozásában. A másokéhoz hasonló, megfelelő életszínvonal eléréséhez a fogyatékossgal élő személyeknek jellemzően többletköltségei merülnek fel. Ez különösen hátrányos a fogyatékossgal élő gyermekek vagy idős nők esetében, akik szélsőséges szegénységben vagy nyomorban élnek. A részes államoknak hatékony intézkedéseket kell tennie annak biztosítására, hogy a fogyatékossgal élő személyek a fogyatékossguk miatti többletköltségeket fedezni tudják. A részes államok kötelesek haladéktalan intézkedéseket tenni annak érdekében, hogy a szélsőséges szegénységben és nyomorban élő személyek számára a megfelelő élelem, ruházat és lakhatás tekintetében biztosítsák az alapvető minimumot.¹⁸

69. A részes államok a szociális védelem tekintetében kötelesek továbbá alapvető védelmi küszöböt végrehajtani.

O. 29. cikk a politikai életben és a közéletben való részvételről

70. A választási folyamatokból és a politikai élet más részvételi formáiból való kirekesztés a fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetés gyakori példái. Ezek gyakran szorosan kapcsolódnak a jogképesség megtagadásához vagy korlátozásához. A részes államoknak az alábbiakra kell törekednie:

(a) Meg kell reformálniuk azon törvényeiket, szakpolitikáikat és rendeleteiket, amelyek szisztematikus módon kizárják a fogyatékossgal élő személyeket a szavazásból és/vagy a választási jelöltségből;

(b) Biztosítaniuk kell, hogy a választási folyamat valamennyi fogyatékossgal élő személy számára hozzáférhető legyen, a választások előtt, közben és után is;

(c) A politikai és a közéletben való részvételhez észszerű alkalmazkodást kell biztosítaniuk a fogyatékossgal élő egyének számára, továbbá támogató intézkedéseket a fogyatékossgal élő személyek egyéni igényei alapján;

(d) Támogatniuk kell a fogyatékossgal élő személyek képviselői szervezeteit a politikai részvételi folyamatban, illetve ezekkel együtt kell működniük nemzeti, regionális

¹⁸ Lásd: Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Bizottság, 3. számú általános észrevétel (1990) a részes államok kötelezettségeinek jellegéről, 10. bekezdés.

és nemzetközi szinten, többek között azáltal, hogy a fogyatékossgal élő személyeket közvetlenül érintő ügyekben konzultálnak a szóban forgó szervezetekkel;

(e) Olyan tájékoztatási rendszereket és jogszabályokat kell létrehozniuk, amelyek lehetővé teszik a fogyatékossgal élő személyek folyamatos politikai részvételét, választások között is.

P. 31. cikk a statisztikáról és az adatgyűjtésről

71. Az adatgyűjtés és -elemzés a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni szakpolitikák és törvények nyomán követésének elengedhetetlen intézkedései. A részes államoknak adatokat kell gyűjtenie és elemeznie, és ezeket fogyatékossgal és interszekcionális kategóriák alapján le kell bontania. Az összegyűjtött adatoknak a hátrányos megkülönböztetés valamennyi formájáról információval kell szolgálnia. Az összegyűjtött adatoknak átfogónak kell lennie, és vonatkozniuk kell statisztikákra, narratívákra és az adatok más formáira, például olyan mutatókra, amelyek az új vagy folyamatban lévő kezdeményezések és szakpolitikák végrehajtását értékelik, valamint az eredményeit és a hatékonyságát követik nyomon. A fogyatékossgal is kiterjedő mutatókat kell kialakítani és használni a 2030-ra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrenddel összeegyeztethető módon. Az adatok tervezésének, összegyűjtésének és elemzésének részvételt biztosító módon kell történnie, vagyis a fogyatékossgal élő személyek, többek között a gyermekek képviselői szervezeteivel szoros és érdemi konzultáció keretében kell zajlania. A zárt helyeken, például intézményekben vagy pszichiátriákon élő személyeket az adatgyűjtő kutatások és vizsgálatok gyakran figyelmen kívül hagyják, ezért szisztematikusan rájuk is ki kell terjeszteni az ilyen vizsgálatokat.

Q. 32. cikk a nemzetközi együttműködésről

72. Valamennyi nemzetközi együttműködési törekvésnek, többek között a 2030-ra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrendnek is ki kell terjednie a fogyatékossgal élő személyekre, számukra hozzáférhetőnek kell lennie, és ezekre az egyezménynek irányadónak kell lennie. A részes államoknak emberi jogi mutatókkal rendelkező ellenőrzési kereteket, továbbá az egyes mutatókkal kapcsolatos konkrét referenciamutatókat, illetve célokat kell kidolgoznia, a fenntartható fejlesztési célok 10. céljával összhangban. Bármilyen nemzetközi együttműködés célja a hátrányos megkülönböztetéstől mentes olyan jogszabályok és szakpolitikák előmozdítása kell, hogy legyen, amelyek az egyezménnyel és a 2030-as fenntartható fejlesztési napirenddel, valamint más nemzetközi emberi jogi kerettel összhangban teljes körű befogadásra törekuszenek.

VIII. Nemzeti szintű végrehajtás

73. A fent vázolt kötelezettségek és a normatív tartalom fényében a részes államoknak a következő lépéseket kell megtennie az egyezmény 5. cikke teljes körű végrehajtásának biztosítása érdekében:

(a) Vizsgálatok végrehajtása a nemzeti jogszabályok és gyakorlatok egyezménnyel történő harmonizálásáról, a hátrányos megkülönböztetést megvalósító, az egyezménnyel összeegyeztethetetlen törvények és rendeletek hatályon kívül helyezése, valamint az olyan szokások és gyakorlatok módosítása vagy eltörlése, amelyek a fogyatékossgal élő személyekkel szemben hátrányos megkülönböztetést valósítanak meg;

(b) A hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogszabályok kidolgozása olyan esetekben, amikor azok nem léteznek, és a fogyatékossgal is kiterjedő hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogszabályok bevezetése, amelyek széles személyi és tárgyi hatállyal rendelkeznek, és hatékony jogorvoslatot biztosítanak. Az ilyen jogszabályok csak akkor lehetnek eredményesek, ha a fogyatékossgal olyan meghatározásán alapulnak, amely magában foglalja a tartósan testi, többek között pszichoszociális, szellemi vagy érzékszervi fogyatékossgal élőket, és amelyek kiterjednek a korábbi, jelenlegi, jövőbeli és feltételezett fogyatékossgokra, valamint a fogyatékossgal élő személyek hozzátartozóira.

A fogyatékoságon alapuló hátrányos megkülönböztetés áldozatává vált és jogorvoslatra törekvő személyeket nem szabad azzal terhelni, hogy nekik kelljen bizonyítani a „kellő mértékű fogyatékoságukat” a törvény nyújtotta védelem igénybe vétele érdekében. A fogyatékoságra is kiterjedő hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogszabályok célja inkább egy hátrányos megkülönböztetést megvalósító cselekmény törvénytelené nyilvánítása és megakadályozása, mintsem egy meghatározott védett csoportra való alkalmazandóság. E tekintetben a fogyatékoságnak a tág értelemben vett fogyatékoság szerinti meghatározása összhangban van az egyezményvel.

(c) Annak biztosítása, hogy a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogszabályok kiterjednek a magán- és az állami szférára is, vonatkoznak többek között az oktatás, a foglalkoztatás, az áruk és a szolgáltatások területére, továbbá kezelik a fogyatékosággal összefüggő hátrányos megkülönböztetést, úgymint a szegregált oktatást, az intézményi elhelyezést, a jogképesség megtagadását vagy korlátozását, a kényszerű mentális egészségügyi kezelést, a jelnyelvi oktatás és a hivatásos jelnyelvi tolmácsolás biztosításának megtagadását, valamint a Braille-írás vagy a kommunikáció más alternatív és augmentatív módjainak, eszközeinek és formátumainak megtagadását;

(d) Az általános foglalkoztatási és szakképzési szolgáltatások teljes körű bevonásának előmozdítása, ideértve azokat is, amelyek a vállalkozás előmozdítására vonatkoznak, valamint a szövetkezetek és a szociális gazdaság más formái létrehozását támogatják;

(e) Annak biztosítása, hogy a fogyatékosággal élő személyek hátrányos megkülönböztetéssel szembeni védelme ugyanolyan normák szerint történik, mint más társadalmi csoportok esetében;

(f) Tudás- és kapacitásépítő programok kidolgozása és végrehajtása, ideértve az állami hatóságokon és az informális gazdaságon belüli képzéseket, hogy biztosítható legyen az egyezménynek való megfelelés. A tudatosítást és a kapacitásépítést a fogyatékosággal élő személyek, illetve a különféle fogyatékosággal élő személyeket képviselő szervezetek érdemi részvételével kell kidolgozni és végrehajtani, és ezek elengedhetetlen alkotóelemei a tolerancia és a sokféleség kultúrája létrehozásának, ami pedig a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogszabályok és szakpolitika alapja;

(g) A fogyatékoság alapján történő állítólagos hátrányos megkülönböztetések számának nyomon követése az állítólagos hátrányos megkülönböztetések teljes számának arányában, nem, életkor, meghatározott akadály és az állítólagos hátrányos megkülönböztetés bekövetkezése szerinti szektor szerint bontva, továbbá információnyújtás a bíróságon kívül, illetve a bíróság előtt rendezett és elbírált ügyekről, továbbá az olyan ítéletek számáról, amelyek alapján kártérítést vagy szankciót kellett fizetni;

(h) Hozzáférhető és eredményes jogorvoslati mechanizmusok létrehozása, továbbá az igazságszolgáltatáshoz másokkal egyenlő alapon történő való hozzáférés biztosítása a fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetés áldozatai számára. Ez magában foglalja a fogyatékosággal élő valamennyi személy hatékony bírósági és/vagy közigazgatási eljáráshoz – ideértve az eredményes és hozzáférhető panasztételi mechanizmusokat is –, továbbá a megfelelő és, adott esetben, az anyagi lehetőségek és az ügy érdeme kötelező vizsgálata alapján megfizethető minőségi jogsegélyhez való hozzáférését. A részes államoknak eredményesen és idejében be kell avatkozniuk az állami és a magánszereplők olyan intézkedései vagy mulasztásai esetén, amelyek megsértik a fogyatékosággal élő személyek, illetve a fogyatékosággal élő személyek csoportjai egyenlőséghez és hátrányos megkülönböztetéstől való jogát a polgári és politikai jogok tekintetében ugyanúgy, mint a gazdasági, társadalmi és kulturális jogok vonatkozásában. A kollektív jellegű jogorvoslatok vagy a csoportos keresetek elismerése jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy ténylegesen garantálni lehessen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést a fogyatékosággal élő személyek csoportjait érintő helyzetekben;

(i) A hátrányos megkülönböztetést tiltó jogszabályokban a személyek egyenlőségére vonatkozó rendelkezéseknek való megfelelés érvényesítését célzó panasz vagy eljárás miatti kedvezőtlen bánásmóddal vagy kedvezőtlen következményekkel szembeni védelem szerepeltetése. A hátrányos megkülönböztetést tiltó jogszabályoknak

biztosítaniuk kell azt is, hogy a hátrányos megkülönböztetés áldozatait ne akadályozzák indokolatlanul a jogorvoslat érvényesítésében, illetve hogy ne váljanak ismét áldozattá. Konkrétan az eljárási szabályok szerint a polgári peres eljárásokban a bizonyítás a felperes helyett az alperest kell, hogy terhelje olyan esetekben, amikor bizonyos tényekből feltételezhető a hátrányos megkülönböztetés megvalósulása;

(j) A fogyatékossgal élő személyek szervezeteivel, a nemzeti emberi jogi intézményekkel és más érintett érdekelt felekkel, például az egyenlőséggel foglalkozó szervezetekkel szoros konzultáció keretében olyan egyenlőségi szakpolitika és stratégia kidolgozása, amely befogadó és valamennyi fogyatékossgal élő személy számára hozzáférhető;

(k) Ismeretterjesztés a társadalom minden részében, többek között valamennyi kormányzati szektor állami tisztviselői körében és a magánszektorban is valamennyi fogyatékossgal élő személy hátrányos megkülönböztetéstilalmához és egyenlőséghez való jogának hatályáról, tartalmáról és gyakorlati következményeiről;

(l) Megfelelő intézkedések elfogadása a befogadó egyenlőség rendszeres és átfogó nyomon követésére. Ez magában foglalja azt is, hogy a fogyatékossgal élő személyek helyzetéről lebontott adatokat kell gyűjteni és elemezni;

(m) Annak biztosítása, hogy az egyezmény 33. cikke szerinti nemzeti ellenőrzési mechanizmusok függetlenek, ténylegesen bevonják a fogyatékossgal élő személyek képviselői szervezeteit, és megfelelő erőforrásokkal rendelkeznek a fogyatékossgal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kezelésére;

(n) Konkrét védelem biztosítása a kizárólag a fogyatékossgal élő személyek által aránytalan mértékben tapasztalt erőszakkal, kizsákmányolással és visszaéléssel, valamint a testi épség megsértésével szemben, illetve átvilágítás végrehajtása ezek megakadályozására és az ezekkel kapcsolatos jogorvoslat biztosítására;

(o) Konkrét intézkedések elfogadása a befogadó egyenlőség megvalósítására tekintettel, különösen olyan fogyatékossgal élő személyek, például fogyatékossgal élő nők, lányok, gyermekek, idősek és bennszülött személyek vonatkozásában, akik interszekcionális megkülönböztetést tapasztalnak;

(p) A nagy számú menedékkérőt, menekültet vagy migránst befogadó részes államoknak olyan hivatalos, törvényben meghatározott eljárásokat kell létrehoznia, amelyek biztosítják a fogyatékossgal élő személyek, többek között a fogyatékossgal élő nők és gyermekek, valamint a pszichoszociális és szellemi fogyatékossgal élő személyek számára az akadálymentességet a fogadó létesítményekben és más környezetekben. A részes államoknak gondoskodnia kell arról, hogy a pszichoszociális és jogi tanácsadás, támogatás és rehabilitáció a fogyatékossgal élő személyek rendelkezésére álljon, valamint hogy a védelmi szolgáltatások fogyatékossgal, életkor és nem szempontjából érzékenyek, illetve kulturálisan megfelelők legyenek.